

Att läsa taktila bilderböcker

För dig som har ett barn med funktionsnedsättning

Inledning

Taktila bilder innehåller upphöjda linjer och figurer, ofta i olika material som papper och tyg. Bilderna är framför allt avsedda att läsas med fingrarna och är vanligtvis till stor glädje för barn med synnedsättning. De kan även fungera väl för seende barn med kognitiva funktionsnedsättningar.

Den här broschyren är tänkt att fungera som en inspiration och handledning för dig som har ett barn med en funktionsnedsättning i din närhet, oavsett om du är förälder eller möter barn i ditt arbete. Den inledande delen är skriven av Gun Olsson, specialpedagog vid Myndigheten för tillgängliga medier, MTM. Texten har ett praktiskt fokus och ger råd och tips på hur du kan utforma lässtunderna tillsammans med barnet.

De avslutande avsnitten, **Att förstå taktila bilder** och **Den taktila bilden**, är mer teoretiskt inriktade. Författare är Yvonne Eriksson, professor i informationsdesign vid Mälardalens högskola.

Om du vill låna taktila bilderböcker kan du vända dig till närmaste bibliotek. Du kan också läsa mer på mtm.se och Legimus.se.

Att tidigt möta bilder och skriftspråk

Barns språk utvecklas i samspel med andra. Vi samtalar och samspelar i alla vardagssituationer och på så sätt växer barnets ordförråd och förmåga att kommunicera med sin omgivning. Samtidigt utökar barnet sin förståelse för omvärlden och hur saker hänger ihop.

Att läsa tillsammans är ett sätt att umgås och i den stunden med barnet får ni tillfälle till närhet och samtal. Förutom att det är trivsamt är det också viktigt för barnets språkliga utveckling. Alla barn behöver få höra berättelser för att berika sitt språk och utveckla sin inlevelseförmåga. Barn som görs uppmärksamma på bokstäver och skrift skapar också tidigt en förståelse för att det skrivna språket innehåller information och upplevelser.

När vi läser tillsammans delar vi en gemensam upplevelse och har ett gemensamt fokus. Vi får tillfälle att prata om sådant barnet har en egen upplevelse av, vi hjälps åt att minnas. Men vi kan också prata om sådant vi inte har varit med om. Barnets fantasi tränas, samt förmågan att föreställa sig saker och skilja på sådant som är på riktigt och på låtsas.

Att ordförrådet och ordförståelse utvecklas när vi läser för barn känns kanske självklart, men minst lika viktigt är det att barn tidigt får bekanta sig med bokstäver och skriftspråk. Det har visat sig vara väsentligt för den framtida läs- och skrivutvecklingen. Mötet med berättelser, böcker och bokstäver blir en väg in i skriftspråkets värld.

Om barn får läsa bilderböcker får de också möjlighet att lära sig förstå bilder, bildspråk och bildens förmåga att avbilda verkligheten.

Alla barn har behov av närhet, samtal och gemenskap. Om barnet har en funktionsnedsättning är behoven desamma, men vi måste kanske hitta andra sätt att fånga barnets uppmärksamhet. Det måste passa barnets utvecklingsnivå och individuella förutsättningar.

Läsa tillsammans med barn med synnedsättning

Världen är full av bokstäver! Barn som har full syn kan inte undgå att möta skrift och böcker. Vi ger små barn böcker med bilder i starka färger. Barnen härmar vuxnas och andra barns hantering av böcker och lockas av synintrycken.

Synsinnet är en stark motor i det lilla barnets upptäckande av världen, men om barnet inte ser behöver vi vara den hjälpmotorn. Som vuxen får vi presentera och visa barnet det som han eller hon inte själv upptäcker. Vi får bjuda in till lästunden och förse barnet med böcker som kan fånga dess intresse.

Taktila bilderböcker

Taktila bilderböcker innehåller bilder som kan locka med annat än vackra färger. Bilderna går att känna med händer och fingrar och stimulerar till nyfiken undersökande. De taktila bilderna har flera syften. Precis som i andra bilderböcker är bildernas funktion att förstärka läsarens upplevelse av det berättade. Men det är också viktigt att barnet får tillfälle att träna upp sin känslighet i fingertopparna, "väcka känselsinnet", och att det får träna på att uppleva och så småningom förstå bilder med hjälp av känselsinnet.

De taktila bilderböcker som MTM låter framställa finns i två varianter. Dels de med så kallade collagebilder, där en formgivare valt tyger och annat material för de olika figurerna i bilden, dels de med så kallade svällpappersbilder, där förenklade bilder gjorts till reliefbilder.

De taktila bilderböckerna är i första hand tillverkade för barn med synnedsättning och är försedda med punktskrift. Det blir det sätt som barnet får bekanta sig med sitt skriftspråk – punktskriften. Precis som för alla barn är det viktigt att gång på gång få möta bokstäverna. Låt barnet känna raderna med fingrarna för att koppla ihop att de hänger ihop med berättelsen.

Det är mycket svårt att förstå bilder med hjälp av känseln och det tar lång tid att träna upp förmågan. Det går med andra ord inte att ha

” Att läsa tillsammans är ett sätt att umgås. Förutom att det är trivsamt är det också viktigt för barnets språkliga utveckling.”

höga förväntningar på barnet när det gäller att känna igen de avbildade föremålen. Barnet kan gärna få associera fritt utifrån sin egen upplevelse av bilden. Det är också viktigt att barnet får många chanser att träna på att förstå och uppleva bilder.

Tips för lässtunden

- Använd lässtunden för trivsamt gemenskap. Det är det viktigaste.
- Prata mycket om och kring bilderna och berättelsen. Beskriv och sätt ord på det barnet känner med sina fingrar.
- Låt barnet känna på punktskriften med sina fingrar när ni läser.
- Förstärk gärna kopplingen mellan bild och verklighet med riktiga föremål. Hur känns hjulen på bilden av en bil? Hur känns hjulen på en leksaksbil?
- Skapa en förförståelse hos barnet genom att göra en kort presentation av sagan.
- Du kan koppla ihop sagan med en händelse eller upplevelse som du vet att ditt barn har: "Den här boken handlar om en badutflykt – minns du när vi var på stranden?".
- Tio fingrar ser mer än fem! Uppmuntra barnet att känna på boken med båda sina händer.

Tre taktila bilderböcker att börja med

Badutflykten

Kim är med pappa på stranden och tappar bort sin handduk. En vardagsnära historia med taktila bilder som bygger på känslan av strukturer och inte alls på former. Alla bilder består av samma enkla, fyrkantiga form, men i olika material.

Vanten - en ukrainsk folksaga

En mus hittar en övergiven vante i skogen. Först flyttar musen in, men får snart sällskap av andra djur i skogen. Boken finns i två varianter. I den enklare varianten finns samma vante på varje bilduppslag. Men, vartefter djuren flyttar in, kan man känna små bucklor inuti vanten. Till den här boken följer det också med en föräldrahandledning.

Den andra varianten innehåller även taktila bilder på de olika djuren som flyttar in.

Rundis och Randis vill leka

Figurerna Rundis och Randis letar efter sin kompis och knackar på i stora och små hus, där de möter vänner i olika former. Här erbjuder bilderna mer variation än i **Badutflykten** och **Vanten**. De är fortfarande mycket enkla, men består av olika former och material.

En taktil bild av ett hus i boken **Rundis och Randis vill leka**.

Läsa med seende barn med funktionsnedsättning

I böcker för barn är bilden central och en länk mellan ord och verklighet. Bilder föreställer saker barnet kan känna igen. I småbarnsböcker är det ibland bara bilder på sidorna, men vi "läser" dem ändå och pratar om bilderna. När barnet blir äldre blir bilden en förstärkning av texten – bilden förtydligar det vi läser om och hjälper barnet att förstå bättre. Bilden har också en förmåga att hjälpa koncentrationen. För en del barn med funktionsnedsättning blir bilder ett alternativt och kompletterande språk, mer begripligt än ord, som kanske är för abstrakta och svårtydda för att fånga deras uppmärksamhet.

Taktila bilderböcker görs först och främst med tanke på barn som inte kan se. För att också passa synsvaga barn eller barn med synrester har bilderna färger med starka kontraster. Bildernas speciella egenskaper gör att de kan vara till glädje även för seende barn som, på grund av en funktionsnedsättning, behöver tydlighet och enkelhet – barn som har svårt att koncentrera sig om de får för mycket information eller har lättare att fokusera och uppleva saker om fler sinnen får vara med.

Taktila bilder är starkt förenklade, med få detaljer och de kan därför upplevas som lugnare att titta på. Taktila bilder kan också vara lättare att förstå om man har svårigheter med koncentration eller perception. Färgsättning och starka kontraster ger tydliga signaler om vad det är man ska titta på. När barnet känner på bilderna tas ännu ett sinne med i läsoplevelsen och att ta på bilden, känna strukturer och följa konturer kan hjälpa till att fånga uppmärksamheten. Dessutom ger känselupplevelsen tillgång till nya ord i samtalet: sträv, mjuk, luddig, blank.

I några taktila bilderböcker finns ritade tecken. De är ett stöd för de familjer som använder **Tecken som alternativt och kompletterande kommunikation (TAKK)**.

”

Bildernas speciella egenskaper gör att de kan vara till glädje även för seende barn, som på grund av en funktionsnedsättning behöver tydlighet och enkelhet”.

Tips!

- Läs gärna boken själv först. Då blir du bekant med innehållet och kan avgöra om berättelsen är på en lagom nivå för ditt barn.
- Är bilderna tilltalande, men texten för svår? Kanske kan du återberätta historien med egna ord, eller så kan ni samtala om bilderna?
- Presentera boken på ett enkelt sätt innan ni börjar. "Den här boken handlar om en gubbe som har en hund. Ska vi se vad de gör?" Det förbereder barnet och skapar en förförståelse för berättelsen.
- Blir ditt barn distraherat av de upphöjda prickarna i punktskriften? Prova att lägga ett blankt papper över textsidan.

Prinsen och önskestenen är en taktil bilderbok som innehåller ritade tecken som stöd på varje uppslag.

Att förstå taktila bilder

För seende är bilder något som många gånger uppfattas spontant. Det gäller särskilt för bilder som föreställer sådant som vi känner igen. Många gånger betraktar vi denna typ av motiv som om de vore det verkliga föremålet, personen eller djuret. Vi säger sällan att detta är en bild föreställande en häst, istället säger vi att detta är en häst. Det beror på att bilden av hästen liknar en häst och därmed uppfattar vi det som likvärdigt en riktig häst. Eftersom de flesta har sett en häst så funderar vi inte över hur det kommer sig att bilden av hästen liknar det verkliga djuret.

För den som har en synnedsättning är det inte lika lätt att i en taktil bild, utan vägledning, känna igen hästen. Det beror på att det i verkligheten inte går att känna på hela hästen, utan endast på en del i taget. På så sätt får vi inte någon överblick över hästens form, det vill säga hur den ser ut i sin helhet.

Det är lätt att inbilla sig att seende kan förstå alla bilder utan någon form av vägledning. I själva verket lär sig seende personer att läsa och tolka bilder även om de inte alltid tänker på att så är fallet. Tidigt kommer seende barn i kontakt med bilder i pekböcker och fotografier av människor i dess närhet. Vuxna pekar på bilden och talar om för barnet vad bilden föreställer. När barnet börjar säga sina första ord är det vanligt att barnet får frågan: "Vad är det?" Genom denna typ av interaktion lär sig det lilla barnet att iaktta och förstå att figuren på bilden har en relation till verkliga föremål, djur eller människor.

När man ska förklara en taktil bild för ett barn med synnedsättning måste man först fundera över vad det är som gör att vi exempelvis kan säga att bilden föreställer en katt. För en seende kan det vara svårt eftersom vi sällan funderar över vad en bild är, vi tar den helt enkelt för given.

Vi behöver bli klara över hur det kommer sig att en bild liknar det föremål som den avbildar. Det är främst föremålets form som gör att vi i en bild kan uppfatta att det rör sig om en katt, hund, människa, hus eller bil.

Förenklat kan man säga att en katt har ett runt huvud, spetsiga öron och en avlång kropp med fyra ben och en lång svans. En hund har vanligen en lite spetsigare nos och större öron, hängande eller uppåtstående. Hundens svans varierar men är i allmänhet tjockare än kattens. För att kunna skilja mellan en katt och en hund behöver vi ha erfarenhet av de båda djuren, annars kan de uppfattas lika eftersom grundformerna är desamma: ett huvud med en avlång kropp, fyra ben och en svans. Det som skiljer dem åt, förutom storlek, är formen på detaljer som nos och öron.

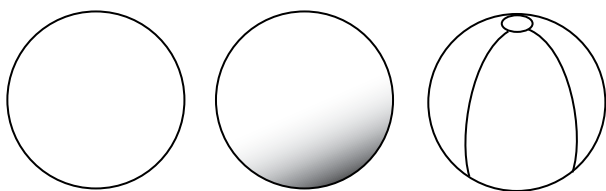
Seende barn lär sig redan under det första levnadsåret att spontant skilja mellan de båda djuren och kan därför se om bilden föreställer en katt eller hund. För barn med synnedsättning är det inte lika självklart.

Cirkeln – en boll eller en tallrik?

Hur kommer det sig att vi kan avgöra om den runda formen på bilden föreställer en boll eller en tallrik? Att skilja en verklig boll från en tallrik är inte särskilt komplicerat, eftersom bollen är klotformad och tallriken är rund och relativt platt. Visserligen är alla tallrikar inte runda, men vi kommer trots det att fortsätta reda ut bildbegreppet genom att jämföra en boll med en tallrik.

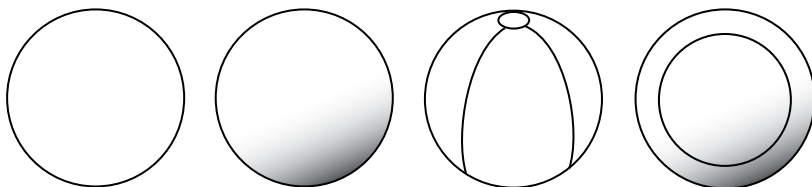
Genom färg eller ljusschatteringar skapas volym i en bild. Det är just detta som utnyttjas för att få fram att den runda ytan i en bild föreställer ett klotformat objekt och inte en cirkel. Däremot är det inte alltid möjligt att avgöra om den föreställer ett klot eller en boll. Inte heller vilken typ av boll det rör sig om. Badbollen känner vi igen genom att den vanligtvis är försedd med något motiv som associerar till sommar och bad, som till exempel en segelbåt. Den kan även ha olika färgfält. Det betyder inte för den skull att vi är omedvetna om att det finns enfärgade badbollar. I en bild som återger en enfärgad badboll kan man många gånger genom sammanhanget i bilden avgöra om det rör sig om en badboll eller inte.

Vi går vidare och undersöker hur det kommer sig att man kan tolka en bild och förstå att den föreställer en tallrik. Karaktäristiskt för en

Figur 1 (ovan) innehåller tre cirklar och visar hur man visuellt, med linjer och skugga, antyder volym och formar föremål. Den tredje cirkeln tolkar vi som en boll.

traditionell tallrik är att den är flat och att den har någon form av kant eller upphöjning längst ut, kanske för att såsen inte ska rinna över. En tallrik har inte heller något särskilt mönster eller dekor som kännetecknar alla slags tallrikar. I en bild som visar en tallrik är det i första hand den inåtbuktade formen som är markerad genom att antingen tallrikskanten är markerad med en linje eller dekoration, eller någon form av skugg-effekt. Det är med hjälp av skuggor, färg och olika typer av linjer som en konstnär skapar illusion av volym i en bild. Upplevelsen av volym och djup medför att vi kan uppfatta föremålen i en bild som flerdimensionella.

Figur 2 (ovan). Till de tre figurerna har lagts en fjärde cirkel. Med skugga och en mindre cirkel inuti den större kan vi acceptera den som en avbildning av en tallrik.

Den taktila bilden

Den taktila bilden liknar i stort den visuella, den stora skillnaden består av att den taktila bilden är avsedd att avläsas med fingrarna medan den visuella är skapad för att ses.

För att den taktila bilden ska vara möjlig att uppfatta med känseln krävs det att den inte innehåller alltför många detaljer. Sådana detaljer som vi är vana att möta i andra typer av bilder. I en taktil bild finner man inte återgivning av färgnyanser och skuggor. Det beror på att man med känseln inte kan uppfatta färg eller ljus och skugga. Med känseln är det enbart möjligt att uppfånga sådant som är påtagligt, hörn, kanter, linjer, skillnader i ytor i form av olika upphöjningar. Allt detta påverkar den taktila bildens utformning.

I bilden intill ser vi ett uppslag hämtat ur boken **Jobba, jobba jämt**. Bilden i den taktila bilderboken innehåller enbart lastbilen och de stenar som tippas från flaket. Originalbilden visar, förutom lastbilschaufför, ytterligare tre vägarbetare som är i full gång med att köra grus och jord. Om samtliga detaljer i bilderna i **Jobba, jobba jämt** hade överförts till den taktila versionen blir bilderna för svåra att avläsas taktilt för målgruppen, som är mindre barn. Därför är enbart det väsentliga medtaget i den taktila bilden, vilket i det här fallet är lastbilen.

Även betraktarvinkeln har förändrats. I den ursprungliga boken är lastbilen avbildad snett bakifrån medan den i den taktila bilderboken ses i profil. Att betraktarvinkeln är annorlunda i den taktila bilderboken beror på att det är lättare att avläsa något taktilt som är avbildat antingen från sidan, framifrån eller uppifrån, det vill säga från en rät vinkel.

Då man i en taktil bilderbok skall avbilda föremål som en tallrik eller boll, stöter man på vissa problem. Om vi tittar på vilka möjligheter det finns att avbilda olika typer av bollar respektive tallrikar taktilt, finner vi redan i en sådan enkel bild att det finns skillnader. I den taktila bilden, liksom i den visuella, kan man med hjälp av en linje skapa en cirkel som kan föreställa en boll. Vanligtvis är cirkeln fylld med en yta, om det är en

svällpappersbild, eller också är bilden av bollen gjord av ett material som är utskuret i form av en hel yta.

De bilder som finns i de taktila bilderböckerna består av olika material som är framställda i starka färger. De starka färgkontrasterna i de taktila bilderböckerna är avsedda för dem som har liten synförmåga. Vi har tänkt att det ska underlätta möjligheten att också kunna se de olika detaljerna samtidigt som man känner dem. Även om den taktila bilden är framställd i färg innehåller den inga nyanser som skapar illusionen av volym. Dels för att färger inte går att uppfatta taktilt, dels för att nyanser på en yta kan uppfattas som "nya" former och blir förvirrande för den som ser på bilden.

Det betyder att det i en taktil bild som föreställer en boll inte finns så många variationsmöjligheter. Om vi går tillbaka till exemplet med badbollen så är det olämpligt att i en taktil bild återge motiv på bollen, det skulle bli alltför detaljrikt. Däremot är det möjligt att i en taktil bild framställa en badboll som har olika färgytor. Detta kan tyckas motsägelsefullt när det gäller möjligheten att uppfatta färg taktilt. Men den flerfärgade badbollen består vanligtvis av sammanfogade delar. Dessa skarvar brukar kännas tydligt på bollens yta. I den taktila bilden av badbollen kan dessa skarvar återges med hjälp av linjer. Mellan linjerna kan man lägga en eller olika texturer.

Även om bilderna innehåller många detaljer som först kan verka svåra att avläsa taktilt, är det viktigt att komma ihåg vad som gör det möjligt att känna igen en figur. Det är först och främst formen, den form som bildas genom föremålets konturlinje.

Ett och samma uppslag i två varianter av **Jobba, jobba jämt**, originalboken och den taktila bilderboken.

Att läsa taktila bilderböcker

Genom att läsa bilderböcker lär sig barn förstå bilder, bildspråk och bildens förmåga att avbilda verkligheten. Den här broschyren är en handledning för dig som har ett barn med en funktionsnedsättning i din närhet. För barn med synnedsättning möjliggör taktila bilderböcker en upplevelse och uppskattning av bilder och även skriftspråket, punktskrift. Även för barn med andra funktionsnedsättningar kan taktila bilderböcker vara vägen till stimulerande läsning.

MTM är en statlig myndighet med uppdrag att ge människor med läsnedsättning tillgång till de medier de behöver på det sätt som passar dem. MTM:s vision är ett samhälle där alla medier är tillgängliga.

MYNDIGHETEN FÖR
TILLGÄNGLIGA MEDIER